

LAKATOS ÉVA

Álhírlapírók és a zugsajtó Magyarországon

A politikai mozgalmak „cölöpeire” épített sajtótörténetünkben viszonylag kevés szó esik az újságok és folyóiratok kiadásának jogi-, technikai- s főleg anyagi vonatkozásairól, az emberi jóhiszeműséggel való visszaélések olyan jelenségeit pedig, amelyek az álhírlapírással, a szélhámoskodó „újságírókkal” függnek össze, – szemérmes vagy értetlen hallgatás övezi.

Holott az 1880-as évek sajtójának kialakulását követően a lapkiadás egyik meghatározó mozgatójaként, éltetőjeként – valóban az üzlet, a haszon lépett előtérbe. S csak természetes, hogy ezzel párhuzamosan ezen a területen is kialakultak a pénzcsinálás egyfajta szélhámoskodással együttjáró vadhajtásai, amelyek – éppen a szokványostól eltérő tulajdonságaik miatt – figyelmet érdemelnek; nem egyszerű azért is, mert torz megnyilvánulásaik s azok okainak és indítékainak a megismerése közelebb vihet bennünket a sajtó szerepének és természetének a megismeréséhez.

Más, tőlünk a sajtó történetére sokkal nagyobb érdeklődéssel – s főleg nagyobb megbecsüléssel odafigyelő nemzeteknél – már fél évszázaddal ezelőtt megindult a zugsajtó kutatása és tudományos elemzése.¹

Alábbi írásunkban erre a kérdéskörre szeretnénk felhívni a figyelmet, előrebocsátva, hogy megfigyeléseink mögött nincs átfogó és módszeres anyaggyűjtés. Adataink túlnyomó többsége csupán melléktermék, amelyet évtizedes bibliográfiai munkánk során jegyeztünk fel; egyszerűen sajnálva visszadobni a „fogást” a lapok évfolyamainak a tengerébe.

Köztudatunkban meglehetősen homályos a zugsajtó illetve az álhírlapíró fogalma. Előbbin általában a tájékoztatás megszokott módszereitől eltérő és kétes hírű lapokat értjük; utóbbit pedig rendszerint a kellemetlenkedő, az emberi együttélés szabályait felrúgó tollforgatóval azonosítjuk. Ilyen alapon a magyar zugsajtók első képviselőjét könnyen láthatnánk a Petőfit és radikális népiességét támadó, majd az 1848-as forradalomban köpenyeget váltó s egyszerre Petőfi fordítójává előlépett Zerffi Gusztávban avagy egy másik kortársában, Kovacsóczy Mihályban, akinek tevékenységét Illyés Gyula egyenesen a rágalma-

¹ L. pl. PESTER, Martin: *Der Schutz des Privatlabens gegen Indiskretion im gegenwärtigen und künftigen Strafrecht unter besonderer Berücksichtigung des Sensationspresse*. Berlin, 1931. – és ismertetése: s. k.: *Doktori értekezést írtak az álhírlapírókról*. = Ellenzék (Kolozsvar) 1931. okt. 10. 232. sz. 2.

zás magasiskolájaként jellemezte.² A szubjektív tulajdonságokat illetően nincs is kifogásolni való e kitűnő ősök tekintetében. Ám mindkettőjük mögül hiányzik az a bizonytalan eredetű háttér, amit utóbb zugsajtónak neveztek. A *Honderű* (1843–1848) például, Zerffi jeles fóruma, semmi körülmények között sem tekinthető zuglapnak; tisztes vállalkozás, amelynek legfeljebb konzervatív irányzatával lehet vitatkozni. Sem e lap, sem cikkírója nem névtelenül intrikált, s legfőképpen: nem anyagi haszonszerzés által indítatva, mint a néhány évtizeddel később megjelent igazi zugtermékek.

Ezek ugyanis közvetlenül összefüggnek a sajtó tömegtermelésével, s még távolabbról: a sajtótermékek körforgós (rotációs) és nagy termelékenységű nyomdai előállításának az elterjedésével – a múlt század hatvanas és hetvenes éveinek fordulóján. Az olcsóbb technikai háttérrel a lapkiadás hirtelen kiváló üzletté vált. Egyre többen és többen vállalkoztak új lapok indítására, hiszen eladásukkal a lehető leggyorsabban sikerült megforgatni a befektetett tőkehányadot. A számok önmagukért beszélnek: 1846-ban mindössze hetvenkét periodika jelent meg Magyarországon. 1867-ben ez a szám a többszörösére, kettőszázhatvannégyre emelkedett.³ S ez még mindig csak a kezdet: 1906-ban az országban nem kevesebb mint kettőezer-kettőszázkilencvenkettő lap hagyta el a sajtót.⁴

Még ha visszafogottan írunk is e folyamatról, akkor is robbanásként kell jellemeznünk: a sajtó az egyik leggyorsabban megtérülő üzletgá vált, amelynek műveléséhez – éppen a pénz gyors forgása miatt – nem is volt szükség különösen nagy befektetésre. Mindez – hogy hasonlatainkkal továbbra is a fizika körében maradjunk – szinte mágnesként vonzotta a vállalkozásra kész elemeket – és a könnyű pénzszerzés reményében ténykedő szélhámosokat. Belőlük lettek (legtöbb esetben) a zuglapok „szerkesztői” és álhírlapírói.

A gyors felfutás következtében meglehetősen vegyessé vált a sajtó színvonal. Sok olyan vállalkozás született, amelyet nem minőségi szempontok, hanem csak a gyors haszon reménye irányított. A zugsajtó felemlegetése kezdetben elsősorban az eltömegesedéssel és színvonaltalansággal összefüggő jelenségek láttán jelentkezett. Mihez képest? – tehető fel rögtön a kérdés. Milyen korábbi mércék követelményeihez képest alakult ki az elutasítás? „Hírlapirodalmunk minden bizonnyal egyik legfőbb tényezőjét képezi közművelődésünknek” – olvasható egy korabeli röplap bevezetőjében – „amely a közvélemény vezetésére, közérdekeink igazságos védő vagy támadó szószólására, közügyeink megbírálására... s a közízlés ápolására [van] hivatva.”⁵

² ILLYÉS Gyula: *Egy elfeledett nagy előd vagy a rágalmozás iskolája*. = Magyar Csillag 1943. jan. 15. 2. sz. 101–105., és I. Gy.: *Ingyen lakoma*. Bp. 1964. 1. köt. 34–44.

³ *Magyar sajtóbibliográfia 1705–1849*. Összeáll. BUSA Margit. Bp. 1986. 615–617., 1850–1867. Bp. 1996. 245–251.

⁴ KERESZTY István: *A hazai időszaki sajtó 1910-ben*. 90 l. (A Magyar Könyvszemle 1911. évfolyamának melléklete.)

⁵ SÓLYOM Jenő: *Az irodalom svindlerei*. Fény és árnyképek. Bp. 1878. 3.

E nemes és igényes – a felvilágosodás eszméit tükröző vélemény még a századforduló táján is tovább élt, megtetézve számos erkölcsi motívummal. A „hivatása magaslatán álló újságnak” – írja a lapok szenzációhajhász, alantas érdeklődést kielégítő címlapjaik ellen dörgő Fülöp Áron – „az a kötelessége, hogy [az] újdonság utáni kíváncsiság kielégítése mellett olvasói tiszta érzékét fejlessze, érzelmét nemesítve, gondolkodását helyesen irányítsa.”⁶

A bírálók meglehetősen egyértelműen fogalmaztak akkor, amikor az általuk tapasztalt hiányosságokat és azok okait is szóvá tették (megerősítve egyben megállapításaikkal korábbi látletünket).

„A lapszerkesztés és lapkiadás kizárólagosan üzleti célt és keresetforrást kezd képezni az élelmesek kezében; innen ered azután, hogy az ily népbolondító vállalkozás felületesen és elfogultan, nem kellő gonddal és lelkiismeretességgel, hanem az alakoskodás és szédelgés üzelveivel történik; hiányozván még ezek mellett többnyire az odaadó buzgalom is.”⁷

A színvonalatlansággal és szenzációhajhászással ezidőtájt leginkább a gombamódra szaporodó vidéki lapokat illették, nem hagyva ki a felsorolásból az ugyancsak e tájt elszaporodó képeslapokat sem. A zugsajtó minősítése ezekben az évtizedekben telik meg politikai tartalommal is. 1885-ben külön röplap jelenik meg, amely körülményeskedő bevezető után heves támadást intéz Istóczy Győző „12 Rőpirat” (1880–1881) című vállalkozása ellen.⁸

Tartalma felől világosan tájékoztat néhány borítólapra kiemelt tanulmány-cím: „A zsidó kereskedelem koldusbotra juttatja a keresztényeket, A zsidókérdés a porosz képviselőházban stb.”⁹

Gastmann Soma röpirata ezt az „antiszemita folyóiratot” nevezi zugsajtónak. Mondanunk sem kell, hogy Istóczy Győző viszont „A zsidó és zsidóskodó hírlapokról” mondja ugyanezt.¹⁰ A zugsajtó vagy ahogy a kortárs írta „revolverjournalisztika” – ebben a körben egyfajta szitokszóvá vált, amely az ellenfelek kölcsönös megbélyegzését szolgálta. S nemcsak szemitizmus vagy antiszemitizmus tekintetében. Ugyanígy használták a pánszláv szellemiségű lapok esetében, de még a különféle politikai pártok sajtójának kölcsönös minősítésében is dobálóztak vele.

Mindez azonban elsősorban a politikai retorika kérdéskörébe utalható, s csak érintőlegesen van köze az „igazi” zugsajtó, az üzleti szélhámosság anyagi természetű jelenségeihez, amelyek tipológiai az alábbi három csoportba sorolhatók:

- a) a lapokkal való anyagi üzérkedés
- b) a lap közleményeivel való visszaélés
- c) ál-újságírói manipulációk

⁶ FÜLÖP Áron: *Képes újságjaink*. = Magyarország 1898. júl. 20. 199. sz. 3–4.

⁷ L. 5. jegyz. i. m. 6.

⁸ GASTMANN Soma: *Sajtószabadság korlátozása vagy revolverjournalisztika eltörlése*. Nagyvárad, 1885. 21 l.

⁹ L. „12 Rőpirat” 1881. jan. 15. 4. füz.

¹⁰ L. „12 Rőpirat”, 1881. aug. 15. 11. füz.

A lapokkal való anyagi üzérkedés

A csalások e formájának még nincs semmi köze a rágalmakhoz, a hírekkel-cikkekkkel való különféle üzeleteléshez. Az ide sorolható vállalkozásnak egyedüli célja a pénzszerzés. Legegyszerűbb módja – az előfizetési ívekkel való házalás. A lap címe hangozzék jól, programján ígérjen izgalmas tartalmat, természetesen csak „tisztes” keretek között, hogy ugyanakkor bizalmat is ébreszsen. A jóhiszeműen kiegyenlített előfizetések összegével azután csendben tovább lehetett állni.

E jól bevált trükköt hosszú évtizedeken át művelhették. Illusztrálására csak egy-két példát említenénk, elsősorban a tipológia kedvéért. Például 1895 őszén előfizetési felhívást nyomattak ki Nagykovácsán s *Kossuth Lapja* címmel – Kossuth Ferenc szerkesztésében – ígértek szenzációt. Nyilván eredményesen, mert több lap is nyilatkozatra kérte fel ez ügyben Kossuth Ferencet, aki kijelentette, hogy visszaéltek nevével.¹¹ Néhány évvel később, 1900-ban nagykovácsi és mándi Balla Jenő „szerkesztő” a vidéki napi- és hetilapok címlistájával együtt kísérő levélben tájékoztatta a szerkesztőségeket, hogy *Magyar Unió* címmel újságot alapít. Magyarország 12 vidéki napilapját és 73 hetilapját „a vidéki zsurnalisztika színvonalának emelésére és a szellemi és anyagi erők koncentrálására” egyesítené lapjában. Az előfizetési összegek fölött – természetesen – csak ő rendelkezne.¹²

1900-ban a soproni „Merkur” *Hölgyek Lapja* című szépirodalmi lap szerkesztője előfizetőket toborzó programjában másolási munkát ígért – ha fél évre előfizetnek induló lapjára. Erre a „fogásra” sokan, a remélt munkaalkalomért, utolsó fillérjeiket küldték el – ám egy csalódott előfizető, az elmaradt munkaalkalomért ezt a megtévesztést egy fővárosi újságban a nyilvánosság elé is tárta. De így is jövedelmező lehetett a befolyt összeg, mert négy hónapig sikerült a magyar-német nyelvű „házi tanácsadó és központi hirdető” lapot életben tartani.¹³

Később Tóth Pál „szerkesztő” – megúván a tanári pályát, lapvállalkozásokba kezdett. *A Népvész* (1896–1899) képes hetilap szerkesztését és kiadását 1896 végén átvette – és már 1899-ben a vállalatához beszedett pénzt elsikkasztotta. Kiszabadulása után 1907-ben, hangzatos címmel megindította a *Szabad Sajtót*. Új lapjának tartalma főleg abban merült ki, hogy tizenegy folytatásos részletben pocskondiázza az akkor még ifjú Lengyel Zoltán hírlapíró és jogászt. Hat hónap után a munkatársai kaucióját szintén elsikkasztotta.¹⁴ Idővel a

¹¹ *Kossuth Ferenc lapja*. = Pécsi Napló 1895. nov. 6. 5.

¹² S-ó: *Vigyázzatok újságírók! vagy a legújabb kiadó, vagy: nincs többé vidéki lap és a Magyar Unió*. = Pécsi Napló 1900. máj. 20. 10.

¹³ *Csalás szépirodalmi lappal*. = Magyarország 1900. 112. sz. ápr. 24. 8.

¹⁴ *Óvadéksikkasztó zuglapszerkesztő*. = Pécsi Napló 1908. szept. 5. 7., és: SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. XIV. Bp. 1914. 438. h.

másik oldal, az előfizető is kiokosodott, megkísérelt némi ingyen pénzhez, illetve olvasnivalóhoz jutni. 1909-ben egy felvidéki, magát hol jegyzőnek, hol orvosnak nevező egyén sorra írta leveleit a fővárosi szerkesztőségeknek, s mutatószámokat kért azzal, hogy elő kíván fizetni lapjaikra. A trükk eredményes volt: így heteken-hónapokon át ingyen jutott a sajtótermékekhez. Nyilván nem egyedi jelenségről van szó, mert az *Újságkiadók Lapja* országos nyilvánosság előtt kívánt e gyakorlat bemutatásával – a visszaélés e formája ellen védekezni.¹⁵

A lapokkal való ügyes üzleti fogás egy további lehetőségét a címvariációk kínálják. A dolog lényege: ugyanazt a lapot, pontosabban ugyanazt a tartalmat – többféle címmel, címfejjel teszik közzé, s ezáltal a terjesztő többféle potenciális előfizetői rétegben kísérletezhet.

Egyszerűbb esetekben ez csupán azt jelenthette, hogy egy földrajzilag szélesebb területen belül a kiadó több helyi változatban „teríti” áruját. E gyakorlat legjellegzetesebb példája egy nyitrai „lapcsalád” amely az alábbi címváltozatokban kínálta – csekély tartalmi eltéréssel – híryanagát: *Aranyosmaróti Hírlap*, *Barsi Futár* (1908–1913), *Bazin és Vidéke* (1908–1912), *Felsőmagyarországi Lapok* (1906–1913), *Közvélemény* (1902–1913), *Malaczka és Vidéke* (1908–1913), *Miava* (1907–1913), *Nagyszombati Hírlap* (1903–1912), *Nagytapolcsány és Vidéke*, *Nyitra* (1907–1914), *Pöstyéni Lapok* (1907–1913), *Privigyé és Vidéke* (1907–1912), *Szokolczai Határőr* (1907–1913), *Szenic-Miava és Vidéke* (1907–1913), *Vágsellye és Vidéke* (1907–1912), *Vágszeredi Híradó*, *Vágújhelyi Hírlap* (1907–1913). A felsorolt címek több évfolyamot megéltek, ami arra utal, hogy a szerkesztői ügyeskedés minden bonyodalom nélkül bevált, a lapok rotációja ellen a közönség nem emelt kifogást, de a Szatmárnémetiben megjelenő *Szamos* című napilap ekként véleményezte 1910-ben: „...érdektelen, összeollózott cikkek, amelyekből csak úgy ásít ki az unalom...”¹⁶

Voltak azonban a címvariálásnak kevésbé mértéktartó példái is. A „Lapkiadás mint üzlet” című tanulmányunkban már ismertettük azt a magát Irodalmi Társulatnak nevező vállalkozást, amely egyszerre kilenc „lapot” jelentetett meg 1890-ben azonos tartalommal, amelyek az előbbinél sokkal nagyobb földrajzi szóródást körvonalaznak: *Nagy-Kikinda*, *Zólyom és Vidéke*, *Nagy-Kanizsa*, *Kárpátvidék*, *Hevesvármegye*, *Székelyhid és Vidéke*, *Lippai Újság*, *Vingai Újság*, *Kis-Jenő és Környéke*.¹⁷ A nyitrai vállalkozással szemben ezekből a címekből mindössze egy-egy szám jelent meg – ám különböző impresszum adatokkal. A jelek arra mutatnak, hogy az előfizetőkre ezúttal az ország legkülönbözőbb vidékein vadásztak, s igen valószínű, hogy egyszerre több ügynököt is

¹⁵ *Az újságok csalói. A mutatószámok.* = *Újságkiadók Lapja* 1909. dec., 10–11. – Előzőleg megjelent a *Független Magyarország* 1909. dec. 2-i számában is.

¹⁶ *Tizenkét című újság.* Hírlapirodalom vidéken. = *Szamos* 1910. júl. 31. 167. sz. 3.

¹⁷ LAKATOS ÉVA: *Lapkiadás mint üzlet.* = MKsz 1979. 160–161.

alkalmaztak. A nyitrai és a Budapesten székelő Irodalmi Társulat gyakorlatának összehasonlítása: az egyik egyszerűen csak többet akart eladni a már egyszer kinyomtatott újságból, a másik viszont az ügyfelei tudatos megtévesztésére és megkárosítására törekedett – arra figyelmeztet, hogy óvatosabban bánjunk a „zugsajtó” fogalmának az alkalmazásával. Erre egyébként e témáról megjelent egyetlen tudományos igényű tanulmány szerzője, Tápay-Szabó László is felhívta a figyelmet, azt állítva, hogy „A »rendes« sajtónak, a zugsajtótól való megkülönböztetése nagyon nehéz, mert annak a határnak megállapítására, amely egymástól elválasztja őket, nincsenek szabályok”.¹⁸

Az 1925-ben megjelent *Súgólyukat* színházi szemlének szánta naiv és tapasztalatlan szerkesztője. A második számot azonban már nem tudta megjeleníteni, előfizetői hoppon maradtak. Mi nem sorolnánk mégsem a zugsajtóhoz, hiszen alapítójának nem a megtévesztés volt a célja. „Tettét” végül is szerencsétlen öngyilkossága is menti.¹⁹ S igencsak meg kellene fontolni, hogyan is minősítsük az *Otthon* című képes havi folyóirat 1897–1906 közötti évfolyamait. Ilyen folyóirat ugyanis a jelzett időpontban nem került terjesztésre. Az *Otthon* (1893–1896) 1896 szeptemberében beolvadt a tőkeerősebb *Magyar Szalonba* (1884–1936), s az *Otthon* fenti, a kiadóhivatal által bekötött évfolyamai azonosak az öt beolvasztó *Magyar Szalonéval*. Ezzel a kis névcserével a *Magyar Szalon* nyilván az *Otthon* korábbi előfizetőit kívánta megtartani a megszokott címváltozat szerepeltetésével. Kereskedelmi játék ez is a lapcímmel, de semmiképpen sem minősíthető csalásnak vagy tudatos megtévesztésnek.

Még kevésbé merülhet fel a rosszhiszeműség, az előfizetők bizalmával való visszaélés azokban az esetekben, amelyeknél a folytonos címváltoztatás politikai nyomás következménye, s a rejtőzködés egyfajta eszköze. A legegységelműbb példája e magatartásnak Szini Károly, aki az 1848–49-es szabadságharc eszméit kívánta megszólaltatni *Március 15, Szabadság, Egyenlőség, Testvériség* címmel megjelentetett lapjaiban, tegyük hozzá: 1867 és 1868-ban a kiegyezés elleni tiltakozásul. Jogi szempontból nem is hetilapot, hanem röplapokat adott ki, amelyek meghatározott sorrendben követték egymást, s Szini Károly gondosan ügyelt arra is, hogy egy bizonyos cím legfeljebb csak tízszer jelenjék meg a naptári év során. Ez az időszakosság volt ugyanis a határ a periodikum és a röplap között.²⁰ (A korábban már említett csalók is rendszerint röplapként tették közzé mutatóványszámukat, hogy kikerüljék a lapengedély megkérésének bonyodalmait.)

¹⁸ TÁPAY-SZABÓ László: *Zugsajtó–szennysajtó–reform.* = Katolikus Szemle 1935. dec., 12. sz. 735–743.

¹⁹ L. I.: *Birinyi Lajos öt órával siette el az öngyilkosságát.* Egy pesti „karrier” vége. = Pesti Napló 1925. nov. 8. 6.

²⁰ Szini Károly lapjairól részletesebben l. 17. sz. jegyzet: 155–157.

Szini Károly gyakorlata utóbb mintává vált a magyar lapkiadás alapjait jelentő 1848-i és 1914-i sajtótörvények kijátszásának. Egyetlen adott cím helyett ki kellett ötöt vagy hatot választani s azok öthetenkénti – rölaplap jellegű – megjelentetésével ki lehetett alakítani az egyes címek szabályosan ismétlődő sorrendiségével egy olyan „szövedéket”, amely végül szabályos évfolyammá állt össze. Ezt a gyakorlatot követte a politikai lapok megjelentetéséhez előírt – és meglehetősen magas kaucióval nem rendelkező *Új Népszava* is 1896-ban, amikor *Népjólétként*, *Új Népjogként*, *Új Népszavaként*, *Népszabadságként* és *Nép-akaratként* folytatta megjelenését. S ugyanezzel a módszerrel küzdött a fennmaradásért három évtizeddel később Martosi Mórocz János, aki 1923 és 1929 között hétféle címváltozatban igyekezett életben tartani *Újpesti Hírlap*ként elkezdett harcos, a fehér és vörös diktatúra ellen egyaránt hadakozó hetilap folyamát.²¹ E lapokat legfeljebb politikai ellenfelei nevezhették „zugsajtónak”.

Némi csalafintaság van viszont azokban a címváltoztatásokban, amelyek a közérkölcös és az ide vonatkozó jogszabályoknak kijátszása végett variáltak: ilyen volt például a Temesváron megjelenő *Kaviár* (1923–1935) című illusztrált, pikáns hetilap, amelynek tartalmát a magyarországi hatóságok pornográfának minősítettek s ezért terjesztését is betiltották. A szerkesztés erre úgy reagált, hogy a Magyarországra kerülő példányokat *Pók* címmel hozta forgalomba.²² A címváltoztatás végül is éppen az előfizetők anyagi érdekében történt, s csupán a hatóságok kijátszását szolgálta.

Annál egyértelműbb viszont a címekkel való bűvészkedés másik példája, amely már sajátos átmenetet alkot tipológiai felosztásunk következő fejezetébe, amely a lapok tartalmi vonatkozásait vizsgálja.

Vigyázó (Kohn) Tivadar könyvadatulajdonos és egy Pick Gábor Ignác – valaha bűvészként (!) tevékenykedő egyén vállalkozásáról van szó, akik a századfordulón Budapesten 12 címmel adták ki „lapjaikat”. A *Culturelle Blätter*, a *Finanzielle Blätter*, a *Fortschritts-Sprese*, az *Illustrierte Sonntags-Zeitung*, az *Interessante Blätter*, a *Local-Zeitung*, a *Reichs-Herold*, a *Reichs-Revue*, a *Salonblatt*, a *Vorsicht*, a *Welt-Echo* és *Az Ország Tükre* a már ismert séma szerint: ismétlődő tartalommal jelent meg. Egy rovat azért változott bennük – a „Közélet jelesei” című. Az itt kiszerkesztett iparosokhoz és kereskedőkhöz elküldték a lapokat és egy nagyobb összegről szóló előfizetési nyugtát...²³

²¹ Az *Új Népszava* és az *Újpesti Hírlap* részletes könyvészeti leírását l. a *Magyar irodalmi folyóiratok (Új – Vágvolgyi Lap)* c. bibliográfia 35–37. sz. füzetében. (Bp. 1997.)

²² *Pornográfiát csempésznek Romániából Magyarországra.* = Újmagyarország 1934. júl. 22. 29. sz. 1–2.

²³ *Szédelgés lapvállalatokkal.* = Aradi Közöny 1901. máj. 15. 111. sz. 9., és SZINNYEI József, id.: *A hazai hírlapirodalom 1898-ban: 31., 1899-ben: 29–30., 1900-ban: 30–31.* Melléklet a MKsz – – folyamához.

A lapok közleményeivel történő visszaélések

Az 1860-as években a hírlapírás csak mellékes tevékenység volt. Ügyvédek, tanárok, írók, politikusok szerkesztették az újságokat. Értesüléseik, a hírek cammogva jutottak el a szerkesztőségi szobákba, hiszen nem volt telefon, a távíró is csak fokozatosan vált „munkaeszközzé”. Ezért igen erősen támaszkodtak a rendszeres és eseti levelezők tudósításaira, de így is kielégítették a hírlapot is olvasó – a maihoz képest – csekély számú olvasóközönséget. Néhány évtized alatt a sajtó rohamosan fejlődött, átalakult: az újság tömegfogyasztásra szánt árucikké vált. Ekkor már éjjel-nappal a legtávolabbi földrészekről távírókon érkeztek a hírek, a sebesjárású riporterek a rendőrkapitányságokon, bíróságokon, vármegyeházákon, városházán és más közhivatalokban és magánrendezvényeken megfordultak – majd a hírekkel megakodva, mint a méhek tértek vissza a szerkesztőségekbe, hogy a helyszínen készített jegyzeteiket szenzációs tálalásban kínálják az olvasóknak. Az addigi néhány unalmas rovat helyén újak születtek, s ezekben szenzációs híreket fürkészhettek az olvasó... A „szakállas újságok” kora lejárt, ezért fortyant fel a galambepéjű Benedek Elek a családi események vámszedői ellen, akik huszadrangú újságaik hírszolgálatára hivatkozva betörték az esküvőkre és a temetésekre:

„Ha egy előbbkelő állású legényembernek megjelen a neve az újságok hymen-rovatában, másnap már bepöndörül hozzá egy cvikkeres fickó, a ki egy soha nem hallott nevű újság munkatársaként mutatván be magát, arcképet kér a boldog völegénytől, amelyet ő a bájos menyasszonyával együtt virágos kertben rajzoltat meg s ad ki – 50 forintokért. Ha balek völegényre akad, olyanra, a kinek minden újság – újság s látja, hogy csak a dicsőség árát sokalja a boldog völegény úr, kész alkudni, mint a vevőket utcán fogdosó jóvendőbeli milliomos s az ötven forintról leszáll egész tíz forintig. Talán alább is.

Ha egy vagyonos családnak meghal a feje, a halottas házhoz ki penderül be ismét legelőször? Ugyanaz a cvikkeres úr, ki az érdemekben megdicsőült családfő arcképet kész kiadni „gúny-áron” (Spott preise), sőt még megható nekrológot is ír hozzá – 5 forintért.”²⁴

Az emberi hiúságra épített a nemrég említett Vigyázó (Kohn) Tivadar is, aki a „Közéletünk Jelesei” rovatában bemutatott trükköt nem először alkalmazta tizenkét címen megjelentetett „lapcsaládjában”. Első próbálkozásairól egy 1897-ből származó közlemény ad hírt. Igaz, ekkor még Kohn (Kohut) Tivadar-ként használja nevét s rovat helyett gyakorlatát a másfél évfolyamot megért *Jeleseink* (1896–1897) című lapjában kezdte, ahol arcképekkel illusztrált cikkekben írta meg az előre kiszemelt jeles egyének fölmagasztalását, majd a megjelenést követően személyesen juttatta el az érdekelthez a lapot – természetesen kellő anyagi vizsontszolgáltatás reményében. E módszerét a kétnyelvű és

²⁴ [BENEDEK Elek] B. E.: *A zuglapok*. = Fővárosi Lapok 1893. júl. 23. 201. sz. 1619–1620.

kétségtelenül jobban hangzó *Birodalmi Szemle (Reisch-Revue)* címűben tökéletesítette. „Technikájának” leírását bízunk a kortárs dühös leleplezésére:

„A nyolcoldalú lapocskából nyomtatott egyszerre vagy kétezer példányt, de úgy, hogy az első és ötödik oldal üresen maradt. Ezekre az üres lapokra időnkint az égig dicsérve, életrajzát, működési körét írta meg valakinek s így megjelent a lap kétszáz példányban. Azután újra kétszáz példányban szétküldte a lapját, csakhogy most már másokat dicsért meg az üresen hagyott első és ötödik lapon, a többi szöveg megmaradt a régi. A szétküldött lapokkal küldött egy tíz és egy ötforintos nyugtát s a megdicsért emberek beváltották, mások meg annak reményében váltották be, hogy majd ő rájuk is kerül sor a magasztalásban.”²⁵

A zuglapok pénzcsinálásának durvább eszközei, mindenekelőtt a zsarolás, minden bizonnyal korábbi keletűek a leírtaknál. Kétféle technikájuk ismert. Az első: megírják a cikket, majd bemutatják a megrágalmazottnak, s közlik az összeget, amellyel „megválthatja” írójuk eddigi költségeit. A másik már durvább: „erőfitogatásként” megjelentetik a cikk első (viszonylag szelídebb) részét, s a „hozzájárulást” a már megkezdettek leállításáért kéri.

A teljesség kedvéért megemlíjtük, hogy az első változatnak van egy „puhább” és egy „keményebb” módozata. A puhább megelégszik a fenyegetés szóbeli formájával, a keményebb már nem kéziratot, hanem kefélynyomatot ad a kiszemelt áldozat kezébe.

A rágalom tárgya igen sokféle lehetett: törvényszegés, megvesztegetés, a családi élet valamely kellemetlen részlete, férjek félrelépései, szépasszonyok titkos kapcsolatai – a sor hosszan folytatható.

A zsarolás e gyakorlata meglehetősen elterjedt volt, amit az ellene dörgő cikkek meglepően nagy száma is sejtet. A kérdés kényessége ugyanakkor abból is érzékelhető, hogy az ilyen tárgyú leleplező írások jelentős hányada csupán általánosságokban mozog.²⁶

Nincs hiány természetesen a konkrét esetek leírásaiból sem. Ilusztrálásukra csupán a „kezdetből” és „végből” mutatunk be egy-két példát. Gyűjtésünk első adata 1889-ből származik, ami meglehetősen viszonylagos kiindulópont. Szinte egészen bizonyos, hogy az események valós időrendjében nem ez a legelső hírlapi zsarolás; ennek pontos kiderítését azonban nem is tartottuk célunknak. E híradás mindössze arról szól, hogy a Budapesten megjelent s egyetlen számot

²⁵ *A revolver.* = Budapesti Hírlap 1897. jún. 16. 166. sz. 7. A közlemény további érdekessége, hogy Kohn (Kohut) Tivadar címszavához a precíz Szinnyei József azt szó szerint átemelte a *Magyar írók élete és munkái* VI. kötetébe. (Bp. 1899. 709. h.)

²⁶ L. pl. (a címek önmagukért beszélnek): *Az újságírás rablólovagjai.* = Aradi Közlöny 1901. nov. 15. 262. sz. 3–4., *Az élődiek.* = Ellenzék (Kolozsvár) 1902. jan. 3. 1–2., HUNGARUS: *A zugsajtó ellen.* = Szabadság (Nagyvárad) 1902. jan. 28. 2–3., *A hírlapi hajsza.* = Szeghalom-Vidéki Hírlap 1907. 1–3., Sz. G.: *Zuglapok.* = Bácska (Zombor) 1907. okt. 22. 1–2., L. V.: *Álhírlapírók.* = Selmebányai Híradó 1909. aug. 15. 1–2., *A sajtó kallózai.* = Ellenzék (Kolozsvár) 1911. jún. 27. I. A század első évtizedére korlátozott keresztmetszet és annak földrajzi szóródása beszédesen jelzi: milyen széles körben elterjedt jelenséggel állunk szemben.

megért *Igazság* (1889. jan.), Barna Henrik nevű szerkesztője „előkelő egyéneket rágalmozott, hogy zsarolhassa őket...” Az sem tanulság nélküli, hogy a rendőrség felfigyelt rá, s kilátásba helyezte, hogy kiutasítja a fővárosból.²⁷

Néhány hónappal későbbi híradás a német nyelvű pletykalap, a *Der Hans Jörgel's* (Budapest–Wien) szerkesztőjét támadja: rágalmozás, becsületsértés, hamis tanúzásra való csábítás, visszaélés az esküdszékkel, jogi csürés-csavarás kavarnak egy budaörsi ügy kapcsán.²⁸ A dolog bonyolultságát érzékelve azt is kimondhatjuk, hogy az ilyen ügyek esetében legtöbbször nélkülözzük a pontos tényállást. Hiszen a vitatott zsarolás részleteinek hiteles megisméltése egyben maga is – széles nyilvánosság előtt elkövetett – rágalomnak minősülne, s a periratok felkutatása pedig nem látszik feltétlenül szükségesnek.

Századunk húszas-harmincas éveire mindenesetre következetesebbé és határozottabbá vált a zughírlapírók zsarolásai elleni fellépés. Amikor például 1929-ben a Lőránt György szerkesztette *Figyelő* (1928–1936) című riportlap (amelynek összesen tíz száma maradt az utókorra) – a lap két munkatársa egy rágalmozó kefelenyomatát mutatták fel a lapnak „egy előkelő budapesti úriasszonynak”, s 2000 pengőt kértek annak ellenszolgáltatásáért, hogy a cikket ne jelentessék meg. A megszarolt színleg belement az alkuba, ám titkára megjelölt pénzt adott át a jelentkezőknek – akiket azonmód le is tartóztattak a szomszéd helyiségben várakozó detektívek.²⁹ Megjegyezzük azonban, hogy sem a hölgy neve, sem a „vád” vagy gyanúsítás pontos tartalma még csak célzás formájában sem szerepelt a tudósításban.

Hasonló fellépést tapasztalhatunk egy 1935-ben megtörtént esetben is. Itt a jótollú Herczegh Kálmán által szerkesztett *Pesti Szemle* (1927–1928, 1933–1938) „munkatársa” szorongatta meg a Dohánykísárosok Szövetkezetének vezetőjét – „kényes természetű” magánügyeiért. A „taksa” ezúttal jóval szerezhetőbb volt, de a leleplezés útja-módja ugyanaz, mint amellyel már találkoztunk: megjelölt pénz, letartóztatás.³⁰

²⁷ *Egy zuglap dolga.* = Fővárosi Lapok 1889. jan. 5. 5. sz. 33.

²⁸ A lapcsalád őse *Hans-Jörgel*-ként indult 1878-ban, majd 1886-ban kettévált – *Hans Jörgel's Humoristische Volkszeitungra* és *Hans Jörgel's Illustrirter Volkszeitungra* portrékkal címlapján. Az említett bírósági ügy valamikor 1886-ban kezdődött; a lap szerkesztője Kloger István sértő megjegyzéseket tett széles nyilvánosság előtt a budaörsi illetőségű Johan Fuchsra. Az ügy első forduló utáni összefoglalóját l. „*Budapester Sonntags Briefe*”. = Hans Jörgel 1886. Nr. 55. júl. 25. 2–5., *Törvénytészi csarnok*. A Hans Jörgel's sajtópöre. = Pesti Napló esti lapja. 1889. máj. 16. 2., *A paraziták*. = Pesti Hírlap 1889. máj. 17. 135. sz. 11–12., *Visszaélés az esküdszékkel.* = Fővárosi Lapok 1889. máj. 17. 134. sz. 999.

²⁹ *Két-két hónapi fogházra ítélték a zsaroló ál-hírlapírókat.* Lőránt Györgyöt felmentették. = Magyarország 1929. okt. 5. 226. sz. 4.

³⁰ Más kérdés, hogy az említett szövetség vezetőjének – különféle zavaros ügyei miatt – valóban oka lehetett a félelemre. L. *Scheyer József, a pesti gründolások világrekordere.* = Pesti Szemle 1935. okt. 12. 19. sz. 3–4., *Zsarolás közben elfogtak egy álszerkesztőt.* = Függelenség (Bp.) 1935. okt. 18. 238. sz. 4.

A hírlapi zsarolás sajátos területét alkotják a gazdasági ügyek s ezen belül is a bankok, amelyek a pénzügyi életben játszott mind meghatározóbb szerepük miatt a századfordulótól egyre inkább a figyelem középpontjába kerültek, s ez természetesen visszatükröződött a hírlapokban is. A bankokról megjelenő híradások nemcsak tájékoztattak, hanem bizonyos értelemben orientáltak, más szóval: a pozitív hírek egyben a reklám szerepét is betöltötték. A zughíradás igen hamar felismerte, hogy ebben a körülményben biztos kereseti lehetőség rejlik. Már Benedek Elek 1893-ban megjelent cikke is megőrökíti a hírlapíróknak azt a siserehadát, amely elmaradhatatlanul körülvette a részvénytársaságok közgyűléseit – s az elhangzottakról szóló tudósításaikért már ott a helyszínen a markukat tartották:

„az ülésteremben köröskörül ülnek az »újságírók«, akik a gyűlés lefolyása iránt absolute nem mutatnak érdeklődést, alig várják, hogy a napirend ledarálódjék: mennek egyenest az igazgatóhoz s átadván névjegyüket, kegyes leereszkedéssel gyúrik zsebre az öt meg tíz forintokat.”³¹

Közel két évtizeddel később már jóval élesebbé vált ez a játék. A kiszemelteknek nem egyszerűen a híradást illik megfizetnie, a zsarolás vaskosabb fogásainak is ki vannak téve:

„A bankok közgyűléseinek hetei, duplán számítanak az álhírlapírók életében. Ezek a háborúság hetei. A zsaroló reggel elbúcsúzik a családjától, töltött revolvereket tesz a zsebébe, czikk-levonatokat csomagol a tarsolyába, – és elindul portyázni a kis és nagy bankokba, betör Lánczy előszobájába, ostrom alá veszi a Leszámitoló-bankot, egy pár löveget bocsájt Széll selyemsapkájába és vág, szúr, lő és vagy elesik, mint egy hős zsarolóhoz illik és letartóztatja a rendőrség, vagy győz és húsz, sőt huszonöt, sőt harmincz forintokkal megrakodva tér haza övéihez.”³²

A bankok igazi zsarolói egyébként azok közül kerültek ki, akiknek korábban személyesen is módjukban volt betekinteni a pénzügyi világ mechanizmusába, elsősorban azokra gondolunk, akik munkájuk során valamilyen formában megégették a kezüket, s a bankvilágból kikerülve – és megismerve a sajtó lehetőségeit – úgy látták: eljött az ideje a bosszúnak, a visszavágásnak.

Egy 1908-ból származó tudósítás arról tájékoztat például, hogy Szegő Lipót, a Pénzintézeti Irodákat felszerelő részvénytársaság korábbi igazgatója, akit különféle manipulációi miatt menesztettek állásából, úgy állt bosszút, hogy testvérével Szegő Bélával társulva nyomdát vásárolt, s *Országos Kereskedelmi Közlöny* címmel lapot indított Budapesten, amelynek szerkesztését Beregi Bélára bízta. Ezzel a modern ágyúval indította támadásait egykori részvénytársasága ellen, s csak pénzért volt hajlandó azt beszüntetni. A bíróság Szegő Lipótot nyilvános bocsánat kérésre is kötelezte. Idézzünk e tanulságos nyilatkozatból:

³¹ L. 24. jegyzet.

³² *Halló*: 172–11. = Pesti Futár 1910. febr. 19. 97. sz. 8.

„Alulírott Szegő Lipót a köztem és a Pénzintézeti Irodai Felszerelések Müinté-
zete rt” közt függőben volt peres ügyekből kifolyó indulatomban és izgatottságom-
ban több névtelen körlevelet bocsájtottam ki, úgy Budapesten mint vidéken... igaz-
talan vádakra és sértésekre ragadtattam magamat, melyeket ezennel visszavonok és
azok feletti sajnálkozásomnak adva kifejezést az okozott kellemetlenségekért bocsá-
natot kérek. Egyben ígérem, hogy jövőben hasonló magatartástól tartózkodni fogok.
Budapest 1908. Jún. 5-én. Szegő Lipót.”

És a szerkesztőség megjegyzése:

„...bámulatos de egyben jellemző, hogy ily nyilatkozattal szemben Szegő úr ab-
normis kedvteléseit továbbra is folytatja és rosszindulatú híreszteléseit – még ezek
után sem tudja fékezni. A szerkesztőség.”³³

Nyilatkozatában tett gáláns ígérte nem váltván be, 1908. októberében letar-
tóztatták.³⁴ Az *Országos Kereskedelmi Közlöny* (1907–1914, 1920–1925, 1928–
1938) szerkesztője Beregi Béla még éveken át megjelentette lapját, de a többi,
ilyen jellegű lapokhoz hasonlóan példányai rendkívül hiányosan maradtak ránk.

Egy másik, kevésbé nagyvonalú példa 1913-ból: A nagyváradai Újvárosi Ta-
karékpénztár sikkasztás és csalás miatt elbocsátott munkatársa úgy próbál visz-
szafizetni, hogy ügyvédje útján kapcsolatot keres két helyi zuglappal, s azoknak
különbéle álhíreket szivároztat ki volt munkahelyének állítólagos szabálytalan-
ságairól. Nemcsak ő, hanem a zuglapok is hamarosan rajtavesztenek e nem túl
eredeti módszeren.³⁵

A pénzügy és a zughírlapírás egy ennél sokkal nagyvonalúbb képviselőire és
vállalkozásaikra tanulmányunk egy későbbi, személyi részében fogunk még vissza-
térni. E helyütt csupán a technikai fejlődés egy momentumára hívjuk fel a figyel-
met: arra, hogy a húszas-harmincas évek fordulójától a sajtó arra figyelmeztet, hogy
a toll mellett már a fényképezőgép és a filmfelvevő is bevonult a zsarolás eszköztá-
rába. A második világháború kezdetére már jól szervezett hálózata alakult ki e bünö-
zésnek, amely több-kevesebb sikerrel élt az új lehetőségekkel.³⁶

Végül visszautalnánk Tápay-Szabó László már idézett tanulmányára, amely
óvatosságra intett a zugsajtó megítélésében.³⁷ Az óvatosság különösen a lapok
és szerkesztők egymásközi minősítései esetében ajánlatos. A szegedi *Délma-
gyarország* munkatársai például 1910-ben közös nyilatkozatban ítélték el az
álhírlapírást.³⁸

³³ Országos Kereskedelmi Közlöny 1908. júl. 20. 22. sz. 1.

³⁴ *Letartóztatott zugszerkesztő.* = Szabadság (Nagyvárad) 1908. okt. 8. 231. sz. 5.

³⁵ A Nagyváradon megjelent *Hétfői Újság* évfolyamai – ezideig ismeretlenek – a *Közérdeknek*
is csak az 1915. évi 4. évfolyamától vannak számai, így a tényállás nem rekonstruálható. *Zsaroló*
zuglapok. A *Közérdek* és a *Hétfői Újság* munkában. Feljelentés a zsarolók ellen. = Nagyvárad
Friss Újság 1913. júl. 7. 184. sz. 2.

³⁶ (k. b.): *Ál-újságírók helyett ál-fotóriporterek garázdálkodnak.* = Előre (Bp.) 1939. aug. 13.
33. sz. 7., *Filmekkel és újságcikkkel zsarolnak.* = Magyarország (esti) 1940. aug. 5. 177. sz. 5.

³⁷ L. 18. sz. jegyzet.

³⁸ A kérdéses nyilatkozat a *Délmagyarország* (Szeged) 1910. okt. 22-i számában jelent meg.

E nyilatkozat abból indult ki, hogy hivatásos hírlapíróknak egyedül a napilapok szakképzett munkatársait lehet tekinteni, mindenki más – és legfőképpen a vidéki hetilapoknál dolgozók – mind álhírlapírók; lapjaik pedig úgymond: „bornírtságaikkal”, „kisded játékaikkal és nagy ostobaságaikkal” tönkreteszik az újságírás erkölcsi értékeit. Nyilvánvaló, hogy e nyilatkozat nem objektív: kenyérféltés és a konkurrenciaharc indítékai állnak mögötte. Erre joggal mutatott rá egy, Szegedhez közel fekvő török–kanizsai lap szerkesztője, aki felháborodással utasította vissza a hamis általánosításokat.³⁹

Óvatosnak kell lennünk azonban a nyílt támadások mellett akkor is, ha egyik lap túl vehemensen veszi védelmébe a másikat. A *Pesti Közélet* (1914–1918) névtelen cikkírója, valószínűleg maga a szerkesztő, megindító együttérzéssel festi meg Péterfy Gyulának, *Az Idő* (1908–1918) című „harcos orgánium” megjelentetőjének a portréját, a nevezetettet egyenesen a „társadalmi és közéleti megújhódás”, a tisztaság és a becsület úttörőjeként aposztrofálva.⁴⁰ Elég azonban belelapozni az említett hetilap tetszőleges évfolyamába, hogy meggyőződjünk a fenti megállapítások túlzásairól. Helytelen lenne ezt a tizenegy évig megjelenő lapot egyszerre említeni a tiszavirágéletű társaival. Színvonala nem rossz, a belpolitika mellett Európára is kitekint, ha kell fellép az antiszemitizmus ellen, ostorozza a sajtó analfabétáit, mi több: még a zugsajtról is sorozatot indít. Ám nem kétséges, hogy Péterfy lapjából sem hiányzik a pletyka, a szenzációhajhászás. Nem csoda, ha idővel a mértéktartó kolozsvári *Ellenzék Az Időt* mégis zuglapnak, s szerkesztőjét szennyhírlapírónak nevezi.⁴¹

Végül akkor is kellő óvatossággal ajánlatos eljárunk, ha azt tapasztaljuk, hogy hevesen, már-már szenvedéllyel támadnak valakit. Be kell vallanunk – hangneme miatt – némi gyanúval vehetjük kézbe Körözy Béla *Új Igazság* (1934. aug. 13.) című röpiratát, amely már alcímében „a zugsajtó ostora” is hangos leleplezéseket ígér. A lap szerkesztőjéről annyit tudunk, hogy újságírói pályafutását a tisztaság hírnévnek örvendő s egy időben a Kisgazda párttal is kapcsolatot tartó *Mai Napnál* (1924–1945) kezdte. Röplapja – elejétől végig – azt a Kft-be tömörült hármast támadja, amely Szakács Andor főszerkesztő betegeskedése és távolléte alatt átvette a *Mai Nap* irányítását. Körözy Béla indulatos hangvétele és purifikátori gesztusai erős tartózkodásra készítetnek, s a röplapban előadottakban valami belső elszámolás körvonalát véltük felfedezni. A perdöntő érv Hegedűs Gyulának kiléte volt. Ő ugyanis épp a röplap megjelenése idején lett a Magyar Újságíró Egyesület alelnöke. Körözy tehát nem az alvilággal, hanem – meggyőződése szerint – arra méltatlan pályatársakkal vette fel a meglehetősen egyenlőtlen küzdelmet. Mint következő röplapjai, az *Újabb Igazság* (1934. aug. 22.), majd a *Sajtóviszonyok Magyarországon* (1937) című füzetének tartalma is egyértelműen erre a tényre utalnak.

³⁹ SCHWARZ Jenő: *A hivatásos újságírók*. = Török-Kanizsa és Vidéke 1910. nov. 13. 46. sz. 1–2.

⁴⁰ Péterfy Gyula portréja. = *Pesti Közélet* 1914. jan. 20. 2. sz. 10–12.

⁴¹ *Hurokra került szennyhírlapíró*. = *Ellenzék* (Kolozsvár) 1912. aug. 9. 3.

Ál-újságírói manipulációk

Az álhírlapírás képviselői rendszerint nem álltak meg a lapkiadással való szélhámoskodás lehetőségeinél. Foglalkozásukra, összekötéseikre és különleges értesüléseikre hivatkozva az élet legkülönbözőbb területén tettek kísérleteket a hatóságok, illetve a tájékozatlan és naiv embertársaik megtévesztésére, megkárosítására.

Századunk első éveiben Molnár László, valójában Máté László például az újságírás mellett váltóhamisítással foglalkozott. Kezdetben tisztviselősködött, csak sikertelen pályázatai után választotta a Szentesen megjelenő *Csongrád-megyei Ellenzék* (1899–1901) szerkesztését. Az emberek bizalmát megnyerve sikeresen folytatta a fedezetlen váltókkal való üzletelést. Már épp készült továbbállni, amikor a rendőrség lecsapott rá.⁴²

Pénz és sikkasztás áll egy másik korabeli ügy háttérében is. Hogy külön jövedelemhez jusson a Nagyváradon megjelenő *Lócs* (1909) című vicclap szerkesztője, hirdetést tett közzé lapjában: pénzbeszedőket keresett az előfizetési díjak és hetente eladott példányok árának beszedésére. A jelentkezők azonban nem ingyen jutottak a munkához. Ezen állás betöltését a pályázat egy tisztes összegű kaució befizetéséhez kötötte. A volt nyomdászsegédbe nem sok képzetet szorult. Csupán arra, hogy az összes kauciót visszatartotta, és csak egy jelentkezőt alkalmazott. Rövidesen őt is letartóztatják.⁴³

1910 júniusában jól öltözött, fekete pápaszemes fiatalember jelentkezett a Strasser és König gabonakereskedő cég Nádor utcai igazgatóságán. Újságírónak mondta magát s előadta, hogy súlyos szembaja kettétörte újságírói pályáját, szegényszemre embertársai segítségére kénytelen hagyatkozni. Nyomatéku dr. Baumgarten Egmond professzor orvosi igazolását is kézbe adta. Megkapta a remélt utalványt, ám amíg a pénztárba tartott, az utalványozó a biztonság kedvéért felhívta a professzort. A rendőrségnél derült ki, hogy a jómodorú ifjú, foglalkozás nélküli csavargó.⁴⁴

Háborús idők következnek és a hadiszállítások. A *Kőbányai Hírek* (1910–1914) szerkesztője elhiteti egy kőbányai szállítóval, hogy tartós szerződést kötött a fővárossal a X. kerületi hadikórház ételmezésének ellátására. Már csak az óvadékot fizesse ki helyette – így őt is beveszi az üzletébe. Mikor már kétezer koronát vett át a szállítótól, a szerkesztőt leleplezték. Lehetséges, hogy lapja is ezért szűnt meg.⁴⁵

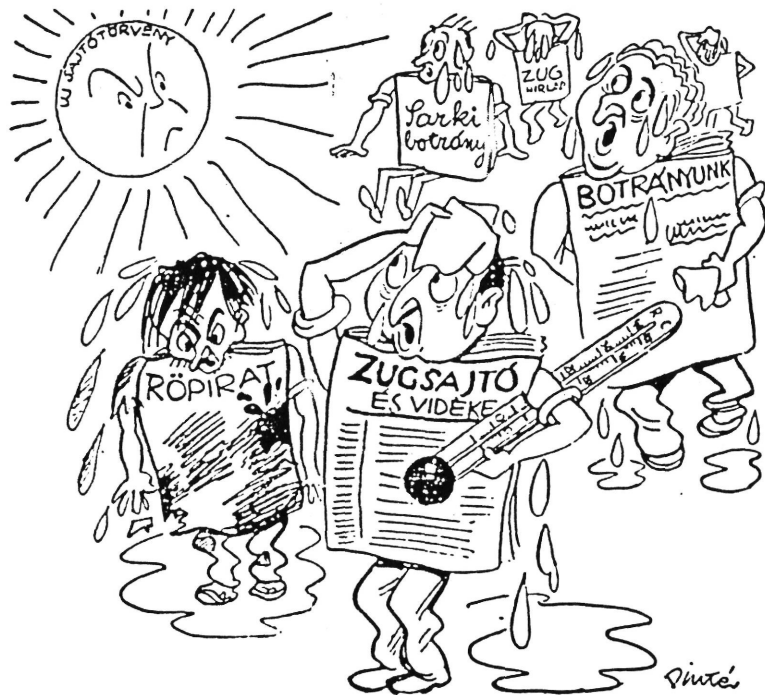
⁴² Máté László elfogatása. (Újságíróból – váltóhamisító.) = Aradi Közlöny 1901. nov. 15. 4–5.

⁴³ Sikkasztott a szerkesztő úr. A *Lócs* redakciója a rendőrségen. = Nagyváradai Napló 1909. okt. 14.

⁴⁴ Letartóztatott álhírlapíró. = Pesti Napló 1910. jún. 24. 149. sz. 8.

⁴⁵ A *Kőbányai Hírek* 1910. decembertől 1913. márciusig megjelent évfolyamait féléves szünetelés szakította félbe. Új szerkesztője Farkas István indította újra; ez ideig 1914. júl. 6-i számáig ismeretes. Így manipulációját a korabeli napilapok közölték: *Csalás miatt letartóztatott álhírlapíró*. = Az Est 1914. dec. 23. 333. sz. 5.

A KIBIRHATATLAN HŐSÉG

(Pintér Jenő rajza)

miatt többen rosszul lettek, különösen mikor meghallották, hogy további hőemelkedés várható...

1. ábra

Pesti Szemle

SZERKESZTI: HERCZEGH KÁLMÁN

Egy pesti trafik titkai

Részvény-gangsterek

Mennyi jövedelme van a bankigazgatóknak

Történt-e vesztegetés a Vigadó uccában?

Teddy karrierja

IX. évf. 14-15 sz. Ára 10 fill. 1935. aug. 3.

2. ábra

Az emberek megtévesztésének minden időben az egyik eszköze a különféle kapcsolatok felemlegetése – miért éppen a mi szélhámosaink ne éltek volna ezzel? Egy Pallós Pál álhírlapíró például 1925–1926-ban a budapesti büntető-törvényszék folyosóin izgatottan szaladgált jegyzetfüzetével a budapesti napilapok riporterei között – önmagát külföldi lapok tudósítójának kiadva. Majd kisebb-nagyobb összegeket vett fel, hogy a tárgyaláson történekről bizonyos dolgokat ne továbbítson. Végül Sztranyovszky Sándor belügyi államtitkár barátságára hivatkozva 1926 novemberében félmillióssal csalással bukott le.⁴⁶

Ugyancsak nem létező összeköttetésekkel hódított ez idő tájt – hamisított hírlapírói igazolvánnyal is rendelkező – két fiatalember. Összeismerkedtek egy szolnoki szabómesterrel – aki megunván a vidék egyhangúságát, jövedelmező műhelyét feladva, Pestre költözött. Engedvén a két álhírlapíró csábításának, hogy „főszerkesztő” lesz – megalapították a Király utca 73. számú házban 120 előfizetővel és a „főszerkesztő” minden vagyonával a *Divathírlap* című újságot. A külföldi újságok színházi képeivel tarkított szerkesztőségi szobában áltelefon csengetett (a szomszéd szobából működtették), s így tárgyaltak „híres” szerkesztőkkel, miközben a színházi világ csillogásába vágyakozó hölgyek szorongva lesték: vajon sikerül-e, hogy címololdalra kerüljön az arcképük... Azután gyanútlanul fizették ki a tetemes összeget (nyugtát is kaptak!) – de a fényképközlés, az ígért kommuniké elmaradt. Hírlapírói pályafutásuk a rendőrségen ért véget.⁴⁷

Példáink kiragadottak. Számuk tetszés szerint folytatható. Ám már a megismerték is érzékeltetni képesek: meglehetősen széles körökben elterjedt jelenséggel állunk szemben, amely már alkalmas volt arra, hogy általános és szociológiai jellegű tanulságait is megfogalmazzák. Erre elsőként Bibó Lajos vállalkozott a Kassán, 1926-ban közzétett *Újságírók Újsága* című alkalmi lapban, keresve a választ: miért éppen újságíróknak adják ki magukat a szélhámosok? A választ Bibó az újságírás, a tájékoztatás kitüntetett szociológiai helyzetében látja. Még a TV-zés és gyakorlatilag a rádiózás előtti időszakban vagyunk. A sajtó ekkor már a közvéleményalakítás legeredményesebb eszköze, valóban nagy hatalom, amelynek jelentősége – természetesen előállítóira, a lapcsináló szerkesztőkre és a beosztott újságírókra is kiterjedt. A hétköznapi ember tekintélyt és hatalmat látott bennük, egyfajta szellemi és erkölcsi magasabbrendűséget – olyan minőséget, amelyet a társadalom szinte kivétel nélkül elismert. S ez éppen olyan tökéletességet, amelynek álcájában viszonylag könnyű volt visszaélni.⁴⁸

⁴⁶ (k. p.): *Letartóztatták Pallós Pál ál-hírlapírót aki Sztranyovszky államtitkár nevével pénzt csalt ki.* = Magyarország 1926. nov. 27. 270. sz. 7.

⁴⁷ L. S.: *Két színházi álhírlapíró pesti karrierje a körüti zsarolásoktól lapalapításokon át a rendőrségi fogházig.* = Esti Kurír 1926. jan. 13. 9. sz. 9.

⁴⁸ BIBÓ Lajos: *Álhírlapírók.* = *Újságírók Újsága* (Kassa) 1926. dec. 9. 11. (Az 50 ezer példányú különkiadás – a jelzett napon a Csehszlovákia területéhez tartozó valamennyi magyar lap helyett jelent meg – a sajtó összefogásának jegyében.)

Bibó látéletéhez legfeljebb még egy kevésbé látványos, ám el nem hanyagolható körülményt kell hozzátennünk, amire egy évtizeddel később Tápay-Szabó László hívta fel már idézett tanulmányában a figyelmet.⁴⁹ Arra tudniillik, hogy az I. világháború utáni években hihetetlen mértékben megnőtt az újságírók száma, hogy a lapokat a korábbi egy-két szerkesztő helyett munkatársak egész hada állítja elő. Hogy tovább is e mennyiségileg hirtelen felfutott pályán a túljelentkezés miatt sok a munkanélküli. Ennek méltatlan hatása a devianciára – általánosan érzékelhető.

Az újságírói státussal való visszaélések konkrét példáit két színesebb eset bemutatásával zárjuk. Schäffer István úri családból származik, kitűnő modora már-már nagyzási mániával határos. Mint Rajniss Ferenc dr. országgyűlési képviselő mutatkozik be a főváros egyik IBUSZ-irodájában, amerikai utazásról tárgyal és a végén: húsz-harminc pengőt kér kölcsön az igazgatótól, mert otthon felejtette pénztárcáját... Újságírók között forgolódva – nevükben – kölcsönöket vesz fel; egy alkalommal Csilléry kegyelmes úrral interjút készít és mindjárt az újságíróknak adható ingyenes belépőjegyeket kér... Tizenöt hónapi börtönre ítélték.⁵⁰

Másik példánkban végre nem a pénz játssza a főszerepet: Radó Ernő íróként is ismertté akart válni a budapesti szerkesztőségnek körében. Terve egyszerűnek és célravezetőnek látszott. Olcsó pénzért felvásárolta egy fiatal költőnő krúdában maradt verskötetét. Címlapjait eltávolította és helyettük újat nyomtatott – saját neve alatt. Elismertségét azzal kívánta teljessé tenni, hogy következő kötetét *A nagy betegség* (1925) művét már eleve második kiadásként tette közzé, s a kötet utolsó lapjain felsorakoztatta az „első kiadás” kritikai visszhangját a *Pesti Hírlap*, a *Magyarság*, *Világ*, *Magyar Kultúra* stb. tetszőleges évfolyamaiból más írók egyéb műveinek természetesen elismerő kritikáit. A korabeli leleplezés szerint Radó Ernő egyedül állt ezzel az újításával a magyar sajtó történetében.⁵¹

Portrék, pillanatfelvételek

A zugsajtó dzsungelének képét néhány érdekesebb portré bemutatásával záránk. Az első még a múlt század nyolcvanas évek homályából sejlik felénk. Valódi nevét nem ismerjük. A legszínompásabb a: Jussuf ben Zia bej, de viselője nevezte magát Csatárynak, Csetényinek is. Karrierje egy újpesti borbélyműhelyből indult, ám egy idő után érdekesebbnek és jövedelmezőbbnek vélte a lapszerkesztést. Rövidéletű revolverlapjai *Katona- és Pénzügy* (1883), *A Jövő* (1883–1884), *Ipar- és Kereskedelmi Közlöny* (1886), *Háztulajdonosok Lapja* (1886), *Nemzetközi Ipar- és Kereskedelmi Közlöny* (1886–1887) Újpestet és a

⁴⁹ L. 18. sz. jegyzet.

⁵⁰ Tizenöthónapi börtönre ítélték Schäffert, az újságírók és képviselők rémét. = Esti Kurír 1936. aug. 13. 185. sz. 11.

⁵¹ SZABÓ Béla: *Az „A nagy betegség”*. A nagyzási hóbort, vagy: Radó Ernő ál-hírlapíró legújabb szélhámossága. = Magyar Hírlap 1926. máj. 12. 3.

fővárost próbálták zsarolni. Megrendelés nélküli hirdetésekkel kezdte, amelyeket utólag borsos áron fizettetett ki ügyfeleivel. De még nem rendelkezett igazi tapasztalatokkal. 1887-ben kellő körültekintés nélkül választotta ki zsarolásra ellenfelét. Büntetésének letöltése után Amerikába vándorol.⁵²

Ábrányi (Auspitz) Márton látszólag nemes céllal indította el néhány számot megélt *Gépírók Lapját* (1900), amely a gépírók és gépírónök első érdekképviselőjét ígérte olvasóinak, s már első számával vihart kavart. A kereskedelemügyi miniszterhez intézett nyílt levelében a gépírónök szexuális zaklatását teszi szóvá, s a MÁV egy magasrangú tisztviselője ellen kér kivizsgálást, aki – szerinte – megrontotta egyik alkalmazottját. Közel száz év távlatából nehéz igazságot tenni; annyi azonban bizonyos, hogy a törvényszék utóbb a megvádoltnak adott igazat, Ábrányit zsarolás vétségében elmarasztalta.⁵³

Az ítéletet követően rövidesen Ábrányi-Auspitz Márton kivándorol Amerikába, ahol orvosként (!) kezd tevékenykedni. Az élet különös fordulatoként most ő követi el azt, amit oly hevesen támadott egykori lapja. New York-i magánkórházában ajánlatokkal zaklatja pácienseit, s egy ápolónőt is teherbe ejt. Az ügy vadnyugati fordulattal zárul: a kárvallott és kisemmizett ápolónő revolvelővel végez az egykori szerkesztővel.⁵⁴

E zajos és zavaros életpálya ellentételeként kívánczok portrésorozatunkba egy női szerkesztő, Simli Mariska arcképe. Nem tudunk ugyan versenyre kelni Krúdy Gyula megemlékezéseivel, amelyek mesteri vonásokkal idézték a székesfehérvári különc reverendát viselő alakját, aki cilinderesen és csizmában jelent meg a nagyközönség előtt. Keze rendszerint tintafoltos volt, hiszen a reverendájában állandóan tollat és tintatartót is hordott, hogy alkalomadtán bárhol hódolhasson az írás élvezetének.⁵⁵ A kortársak szerint mindig kezeügyében volt egy-egy előfizetői felhívás is, mert Simli Mariska igazi szenvedélye – a lapkiadás. Terveihez folyamatosan gyűjtötte az előfizetőket, illetve az előfizetői díjakat, amelyek aztán vagy összegyűltek, vagy nem – az aláírók és fizetők bánatára; akik közül a vérmesebbje időnként perbe fogta Simli Mariskát.⁵⁶ Krúdy már-már legendásítja törekeny alakját, azt is érzékeltette, hogy férfias külleme ellenére női mivoltában is vonzott és híveket szerzett, nem egyszer e kapcsolatokkal is botránnyat kavarva.⁵⁷

⁵² *Jussuf ben Zia bej viselt dolgai.* = Fővárosi Lapok 1887. jún. 4. 152. sz. 1119., *Kivándorlott zsaroló.* = Fővárosi Lapok 1889. dec. 6. 335. sz. 2488.

⁵³ *Az elősdiek.* = Budapesti Hírlap 1901. máj. 9. 126. sz. 10.

⁵⁴ *Magyarok Amerikában.* = A Bevándorló (New York, Pittsburg, Passaic) 1908. jún. 12. 47. sz. 2.

⁵⁵ L. KRÚDY Gyula: *Simli.* = Pesti Napló 1928. aug. 4., és K. Gy.: *A szobrok megmozdulnak.* Bp. 1974. 425–434., továbbá: *Vay Sándor és Simli Mariska kalandregényei.* = A Mai Nap 1930. szept. 14. 208. sz.

⁵⁶ *Simli Mariska esete.* = Pécsi Napló 1897. júl. 31. 4–5., SIMLI Mariska: *Nyílt tér.* = Debreczeni Ellenőr 1896. okt. 28. 7. (Mentegetőzés a *Nemzetközi Haladás* megjelentetésének elhúzódsága miatt.)

⁵⁷ *Simli Mariskát kitiltották.* (Látogatás a toloncházban.) = Aradi Közlöny 1902. márc. 18. 7–8. (Egy arisztokrata család juttatta toloncházba, mert Alfonzka fiúkat elcsábította.)

Az elmondottakat két ecsetvonással egészítenénk ki. Az első kevésbé tapintatos és Simli Mariska szellemi egzaltáltságát valamivel közelebből és konkrétan szeretné érzékeltetni, az általa elgondolt *Nemzetközi Haladás* című laptervezet programjával, amelyben ilyen s ehhez hasonló passzusok olvashatók.

„A *Nemzetközi Haladás*, úgy nyelvében, mint szellemében, alakjában, mint tartalmában, az egyetemes kultúrjelen, a modern világműveltség évkönyveit nyújtja, a hazai s külföldi, a művészi toll s ecset költői-bölcselemi rajzaiban ... politikai, filozófiai és historiai hármassziója mellett, egy negyediket: magyar nemzetértörténeti, hazai kultúrtörténeti küldetést is teljesít; a mennyiben a Külföld és a magyar főváros jelenének, nemzetközi kultúrképe mellett, a szellemi magyar Vidék: a vidéki nemzeti kultúra fény- és árnyképeit – irodalmi-művészeti, tan- és sajtóügyi viszonyait, termékeit, egyleteit, képviselőit, (irodalmi és írói köreit, hírlapjait, színházait, dal- és zeneegyleteit); – műintézeteit, tárait, műemlékeit – kincseit, műalkotóit és alkotásait; sőt az elfeledve-elföldelve fekvő, vagy az elfeledve-elföldelve élő (igazabban tengő) magyar tehetségek, irodalmi s művészeti erők képekkel illusztrált élet- s lélekrajzát is megörökíti!”⁵⁸

Ezen a túlbonyolított mondatszövevényen is látszik Simli Mariska jószándéka. E programnak semmi köze a zugfirkászok sunyi ígéreteseihez. Ehhez kapcsolódik második kiegészítésünk: a legendák ellenére Simli Mariskának nemcsak laptervei voltak: néhány elgondolását sikerült megvalósítania, legalábbis az első számok megjelenéséig, amelyeket tárgyyszerűen igazolnak azok az ismertetések, amelyeket hitelesen őriz az egykorú sajtó. A sors keserű fintora, hogy e lapok közül – 1895-ből a *Haladás*, 1897-ből a *Stíria*, 1902-ből az *Adria* – egyetlen példányt sem őriznek közkönyvtáraink.⁵⁹

Simli Mariskával szemben Garai Manó már a zugsajtó tapasztalt és ravaszul lavírozó képviselőjének tekinthető. Kortársai a „zsarolás doktoraként” emlegették, akivel már nem lehetett a hagyományos eszközökkel elbánni.⁶⁰ Zászlaján a közélet tisztaságát lobogtató *Korbács* (1906–1909) című hetilapja igazi szenzáció. Mivel köteles példányait nem szolgáltatták be, így könyvtárainkban csak szórványszámok maradtak ránk. Garai ügyes rejtőzködő, lapját sokszor mások neve alatt adja ki. Már munkatársakat is alkalmaz. A *Korbács* lapjain jelentkezik egyik jeles tanítványa Péterfy Gyula, akiről már szóltunk a korábbiakban.⁶¹ Garai Manó ügyletei országos visszhangot keltenek, parlamenti interpellációkat váltanak ki,⁶² s amikor a *Korbács* további megjelentetése kérdésessé válik, cí-

⁵⁸ TÖVIS: *Az irodalmi automata vagy a Nemzetközi Haladás*. = Magyarország 1896. nov. 6. 9.

⁵⁹ A *Haladásra* és az *Adriára* vonatkozóan I. FÜLÖP Attila: *A Fejér megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája*. Székesfehérvár, 1965. 16, 62. – A *Stíriát* a *Pécsi Napló* 56. jegyzetben említett cikke ismerteti.

⁶⁰ *A zsarolás doktora*. = Pesti Napló 1910. máj. 25. 123. sz. 12.

⁶¹ *Igen: álhírlapíró*. *Rossz Időket élünk...* = A Nap (Bp.) 1911. jan. 29. 3.

⁶² *Nagy az interpellációs készség...* Hoffmann Ottó a *Korbács* c. időszaki nyomtatvány három-ezer koronás pausáléja dolgában interpellálja meg a miniszterelnököt. = A Nap 1908. júl. 2. 159. sz. 3.

meket és lapokat cserél: *Radikális Világ*, *Nemzeti Állam*, *Budapesti Hírek*. Garai már szerény tőkét is képes gyűjteni, így nem lehet gond számára egy-egy új lapalapítás. 1910-ben már a *Vasárnapi Híradó* és a *Képes Vasárnapi Lapok* impresszumában látjuk viszont nevét; igaz, ezúttal ez is másképpen hangzik. Egy ideig Somlyó Bélaként látja el a szerkesztést.⁶³ Karrierje 1920-ban török ketté, amikor egyetlen tollvonással, a 6.357 M.E. számú belügyminiszteri rendelettel megszüntetik lapcsaládját: a *Budapesti Fehér Újságot*, a *Nemzeti Hadsereget* és a *Magyar Közgazdaságot*.⁶⁴

Nemes László a maga gobsecki mivoltában kívánczik e csodabogarak sorába. Ő is lapot alapít *Magyar Lloyd* (1929–1938) címmel a maga üzleteihez. 1930-ban pl. egyszerűen elorozza és lapjában újraközli *A Pénzvilág* (1911–1938) 64 oldalas húsvéti-ünnepi számának hirdetéseit, majd a *Pénzvilágra* való hivatkozással jelentkezik a vállalatoknál a hirdetések honoráriumáért.⁶⁵ Azután támadó cikkeket ír – több hasonló lap mintájára – valamely kereskedelmi, ipari vagy bank ellen, míg megfelelő honoráriummal le nem szerelték. 1932-ben a Vacuum Oil Comp. Nádor utcai irodájában, ahol „ajánlatot” tesz, ha kap 300 pengőt ... itt már detektívek vártak rá...⁶⁶ Nemes László egyáltalán nincs rászorulva ezekre a zsarolási játékokra. A húszas évek elején Makón és Debrecenben nyomda- és laptulajdonosként működött, nagy vagyona tett szert, amelyet Budapesten mint tőzsdés és terménykereskedő megsokszorozott. Az évtized végére a Podmaniczky és Izabella utca sarkán már ötemeletes bérháza van és 80–100 000 pengő készpénz vagyonnal rendelkezik. Groteszk nézéséről és ősz, vékony fejről a kortársak „skorpiónak” nevezték el.

Rögtön ide, az uzorát és zsarolást önmagáért és élvezetből művelő mellé kívánczik a „szakma” jelentős képviselője, a már cápaként jellemezhető, igazi ragadozó, Békessy Imre arcképe. Pályája kisebb plágiummal kezdődött: 1907-ben Michel Corday francia író novelláját tette közzé a saját neve alatt... Egy időre eltűnik, s kisebb kereskedelmi kitérő után visszatér az újságíráshoz: felismeri, hogy a jövő a gazdaságpolitikáé, és 1917-ben megalapítja a *Tőzsdei Kurírt*, amely rövidesen a legnépszerűbb és legszínvonalasabb sajtótermékek közé tornáztta fel magát. Békessy hatalmas ismerettségi körre tesz szert, 1920-ban Bécsbe teszi át székhelyét, ahol egymás után indítja el lapjait: 1921-ben a *Die Börse* című tőzsdei hetilapot, 1923-ban a kora délutánonként megjelenő *Die Stundét* (1923–1938), majd egy évvel később a színházi világot bemutató *Die*

⁶³ *A Képes Vasárnapok munkában.* = Az Est 1910. aug. 12. 2., *A zsarolás doktorai.* = Pesti Napló 1910. okt. 29. 257. sz. 8.

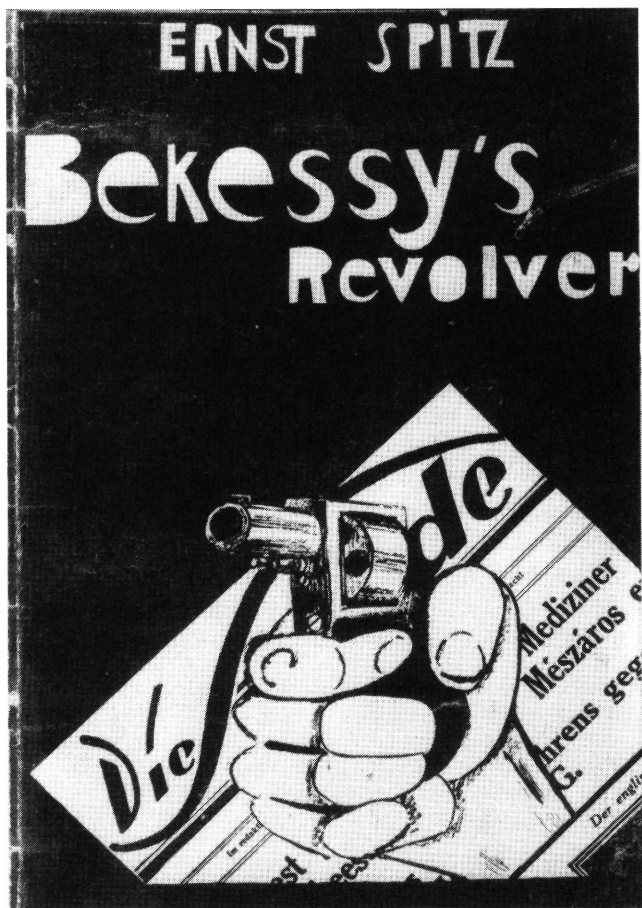
⁶⁴ *Betiltották Garai Manó lapjait.* = Magyarország 1920. aug. 29. 205. sz. 7., továbbá: A Nap 1920. aug. 29. 4.

⁶⁵ *Skorpió lenyomatja a hirdetések és a markát tartja.* = A Pénzvilág 1930. ápr. 30. 15.

⁶⁶ *Zsarolás és megvesztegetés címen indult eljárás Skorpió, a háztulajdonos és lapszerkesztő ellen.* = Esti Kurír 1932. jan. 21. 16. sz. 2.

Bühnét (1922–1929). Közben kiegészítve még e kínálatot, a kereskedelmi célokat szolgáló *Warenmarkt* (1922–1925) és egy *Sphynx* (1925–1927) című rejtélyűjsággal.⁶⁷

Békessy programja végtelenül egyszerű. Véleménye szerint „az újság – üzlet, amelyet részben tiszta-, részben „nem tiszta” eszközökkel kell kézben tartani.”⁶⁸

3. ábra

⁶⁷ Békessy pályájának rövid összefoglalói: *Békessy Imre.* = Magyar Hírlap 1926. júl. 14. 3., *Békessy Imre összeomlása.* = Prágai Magyar Hírlap 1926. júl. 24. 165. sz. 6., *Egy budapesti újságíró csodálatos karrierje és rohamos összeomlása Bécsben.* = Keleti Újság (Kolozsvár) 1926. júl. 24. 163. sz. 4.

⁶⁸ L. SPITZ, Ernst: *Békessy's Revolver.* Wien, 1926. 24.

A magyar zugsajtón iskolázott szerkesztői gyakorlatát rendkívül magas színvonalon művelve Békessy néhány év alatt nagy vagyonra tett szert. Ám az ismerős manőverek csak egy ideig funkcionáltak Ausztriában. 1926-ban zsarolási miatt perek egész sorát indítják ellene; újságbirodalma csődbe megy s ő Franciaországba kénytelen távozni.⁶⁹

A még továbbra is eredményesen működő *Tőzsdei Kurír* révén, az ezt követő években felerősödnek Békessy magyarországi kapcsolatai, de a csúcsra már nem tud visszakapaszkodni. A harmincas évek második felében a clevelandi *Szabadság* egyik szerkesztője.⁷⁰ Fia, Hans Habe néven világhírű német író, az újságírás és szerkesztés terén is nemzetközi elismerést szerzett.⁷¹

A portrék sorába még két jellegzetes életút kívánczok, amelyek azt példázák, hogy a zugsajtó és a tisztos polgári érvényesülés között nincsenek áthághatatlan határok, mi több, bizonyos esetekben ezek átjárhatókká légiessültek.

A szerényebb, egyértelműbb tanulságokat kívánó – Halmi Bódogé, aki jogász volt, de pályáját újságíróként kezdte; sokakhoz hasonlóan rendőri riportokkal, pontosabban az ezekhez szükséges adatok gyűjtésével. Huszonhét éves már, amikor „Detektív sajtó”⁷² című cikkével megírja pályakezdése emlékeit: hogy kezdetben ő is beállt azok közé, akik megírták beszámolóikat „a nagy emberi alávalóságok”-ról, sőt ostromozta azokat. Ám egy idő után ellenszenv keletkezett benne a mindennapi kenyérmintéig végzett „botrány-anyag” gyűjtése ellen, s nem mondott megbízóinak, azzal hogy a bűnök és csalások elsősorban a bíróságok elé valók, s nem pedig arra, hogy az olvasók szenzáció-éhségére spekulálva – a kiadók busás haszonra teygenek szert zajos megszélesítetéseikkel. Említett cikke azonban nemcsak ezeket a detektívtörténeteket ítéli el, hanem az ezekkel szoros rokonságban álló rágalalmazásokat is, különös tekintettel az általános célozgatással történő és személyeket érintő politikai gyanúsítgatásokra. Egyben – elvi síkra emelkedve – programot kínál a tisztességes újságírásnak:

„A becsületes sajtónak a korszellem tirádáiból kell anyagot meríteni, ha nagy koncepciójú közleményeket akar adni, vagy a territorális érdekek védelmét, a helyi fellendülés fontos kérdéseit tárgyalja. Politizáljon, ha van kauciója, de az egyén törvénybe ütköző bűneit ne használja fel az uccai szenzáció céljaira és ha észlel bűnt, nyomozzon, de a nyomozat eredményét pénzért ne árulja.”

⁶⁹ Békessy ausztriai lapvállalkozásairól szóló német nyelvű monográfiák: KUTSCHERA, Anton: „Die Stunde” der Zeitung ihres Herausgebers Emmerich Békessy. Ein Beitrag zum Studium der Inflationspresse im Österreich. Phil. Diss. Univ. Wien, 1953., KIRCHWEGER, Peter: *Inflations- und Revolverpresse in der ersten österreichischen Republik*. Emmerich Békessy in Wien 1920 bis 1926. Wien, 1984. 220, 31 Bl.

⁷⁰ 1947-ben hazatér Magyarországra, a *Ludas Matyi* munkatársa, és a *Magyar Vasárnapban* (1948–1951) jelennek meg interjúi és válaszevelei a hazlátogató és a kinn élő amerikai magyarokkal. – Sz. I.: *A tengerentúli magyar emigrációról beszél Békessi Imre, akit hazaküldtek az amerikai magyarok, hogy megbízható híreket kapjanak Magyarországról*. = Kis Újság 1947. dec. 25. 12.

⁷¹ *A Népszövetség hivatalos lapjának szerkesztői állásába egy 26 éves magyar újságíróat hívtak meg*. = Brassói Lapok 1938. febr. 14. 7.

⁷² HALMI Bódogé: *Detektív sajtó*. = Máramaros 1906. szept. 23. 39. sz. 3.

Mint e „tisztá elvi harcot” meghirdető zárógondolat is érzékelteti: teljesen törvényszerű, hogy az eszmékhez és a művészet igazságaihoz vonzódó ember utóbb a kritikánál és az irodalomtörténetnél köt ki. Az elsők között írt Ady Endréről (1910), s későbbi arcképei Molnár Ferencről, Móricz Zsigmondról, Herczeg Ferencről és másokról – figyelemre érdemes forrásokká váltak.

Tarján Vilmos példája az elmondottaknál kissé bonyolultabb – és nagystíliú. Tarján is rendőri riporterként kezdte a pályáját a század első évtizedeiben. A maga nemében zseniális írásokban világitott be a nyomor és a bűnözés zugaiba; álrúhás koldusként és menhelyeken hálva gyűjtött például érdekes adatokat az alvilágról.⁷³ Bravúros nyomozással ő derítette ki Turcsányi Emília vagy ismeretebb nevén „Mágnás Elza” gyilkosának kilétét. Sokat kóborolt a Városliget csavargói között, tudatosan gyűjtve a pesti tolvajnyelv szókincsét, közben maga is gyártva néhány, még napjainkban is élő kifejezést: „tarhás”, „sáros” stb.⁷⁴ A sikeres újságíró azután nagylábon élt: angol divatra szabott ruhákban járt, szállodákban lakott, az éjszakai élet ismert alakja lett, és kitűnő kapcsolatokra tett szert rendőri körökben – és a nyilvános házak tájékán is. A rendőrség és a kárvallottak között néhány „közvetítése” miatt kellemetlen hónapokat élt át, miután egyesek zsarolással vádolták s egyenesen a mulatóhelyek piócájának neveztek.⁷⁵ Sürgősen pályát változtatott tehát: 1908-tól kabarékban lépett fel, s Berlint megjárva Budapesten is színre lépett, nem idegenkedett néhány vidéki turnétól sem.⁷⁶ Majd ismét visszatért a betűhöz. Legnagyobb hatású riportja kétségtelenül Kun Béláék 1919 februárjában történt letartóztatásáról és a toloncházba való megveretéséről szólt, amely sokban hozzájárult a közvélemény balratolódásához.⁷⁷ Távoznia kellett emiatt 1920-ban, *Az Est* végkielégítéssel felmond neki, – s ez újabb éles fordulatot indít el Tarján életében.⁷⁸ Elkeseredett ám eredményes kártyacsatát követően megveszi az íróvilág által már korábban is látogatott New York kávéházat, s azt a szellemi és társadalmi élet csillogó központjává emeli, amelyről a vendéglátó szakma még napjainkban is csak a legteljesebb elismerés hangján szól.⁷⁹ 1936-ban Tarján a lóversenyezés áldozata lesz, néhány héten belül tönkremegy, elveszíti minden vagyonát. Sajtótörténetünk bővelkedik a hozzá és Halmi Bódoghoz hasonló pályakezdésű szerkesztőkben, akik többé-kevésbé törvényes keretek közé szorították lapvállalkozásaikat, s utóbb tisztos nekrológok méltatták tevékenységüket. Elég, ha csak Nádas Sándorra és *Pesti Futárjára* (1908–1938), Göndör Ferencre és *Az Emberre* (1918–1939), Brázay milreÉs *A Tollra* (1920–1939) vagy Györi

⁷³ *Újságíró a brettlin.* = Szabadság (Nagyvárad) 1908. aug. 15. 5.

⁷⁴ DRAVECZKY Balázs: *Bűnügyi riporter a New York éln.* = Népszabadság 1996. nov. 15. 32.

⁷⁵ *Zsaroló hírlapíró.* A mulatóhelyek piócája. = Aradi Közlöny 1908. jan. 18. 6.

⁷⁶ L. 73. sz. jegyzet, és: *Ignotus Nagyváradon.* = Szabadság (Nagyvárad) 1908. aug. 25. 3.

⁷⁷ TARJÁN Vilmos: *A kommunisták vezéreit letartóztatták és a toloncházba vitték.* Kun Bélát félholtra verték a rendőrök. = *Az Est* 1919. febr. 22. 46. sz. 3–4, 6.

⁷⁸ Izgalmas életútját Tarján saját maga írta meg: *(t. v.)-tól a Tarjánig* (1937) című riportkönyvében.

⁷⁹ KONRÁDYNÉ GÁLOS Magda: *A Newyorktól a Hungáriáig.* Bp. 1965. 17–22.

Illésre és a *Gyilkosra* (1921–1934) utalunk.⁸⁰ Teljesítményük alapján ugyan senki sem sorolja őket lapkiadásunk klasszikusai közé, ám a szakma mindig elismerte teljesítményüket.

Egyenlőtlen, majd téves utakra futtatott harc a zugsajtó visszaszorítására

Már a zugsajtóval foglalkozó legelső cikkek is élesen elítélték az általuk leírt vagy leleplezett jelenségeket. Ám ezek az írások hosszú ideig csak az általános-ságok szintjén vették fel a harcot, s legfeljebb a nyilvánosság kényszerítő erejével, a leleplezettek megnevezésével próbáltak gátat vetni az újságírás jóhírért veszélyeztető jelenségek ellen. Ismereteink szerint Benedek Elek volt az első, aki 1893-ban szervezeti keretek között és jogi eszközökkel kívánt fellépni a sajtót lejárató szélhámosok ellen. Egy újságíró egyesület megalakítását szorgalmazta, s a szakma művelését egyesületi tagsághoz kötötte volna.

A század első évtizedére tovább élnek ezek a kezdeményezések. Egy zsarolási ügy kapcsán például az 1896-ban megalakult Budapesti Újságírók Egyesülete szervezeten, közgyűlési határozat formájában indította meg támadását „az országban mérhetetlenül elszaporodott zsaroló újságok és revolverező zsurnaliszták ellen”, s kezdeményezte „az országban működő revolver-újságírók névjegyzékének összeállítását”.⁸¹

Néhány éven belül megszületik az első jogi szankció is. A kassai törvényszék Török Jenő ügynököt már harminc korona pénzbüntetésre ítélte – az újságírói cím jogosulatlan használata miatt. (Az ítélet kiszabásában természetesen nemcsak a névhasználat, hanem az annak leple alatt elkövetettek is latba estek.)⁸²

Az ezt követő évtizedekben a sajtó körüli visszaéléseknél sokkal nagyobb horderejű történelmi változások rázták meg a társadalmat. A zugsajtó elleni szervezett fellépésre a húszas és harmincas évek fordulójáig kellett várni. Ezt követően azonban ez a törekvés egyre erőteljesebb mértékben kezdett kibontakozni. Előbb azonban az úgynevezett jogi normatívákat kellett megteremteni. 1930-ban egy sikkasztással összefüggő per kapcsán a Budapesti Újságíró Egyesület nyilvános állásfoglalásban tette közzé az újságíró kilétének egyértelmű körülírását. Ezek szerint „hivatásos újságírónak csak az tekinthető, aki legalább három esztendeje dolgozik valamely napilapnál és feddhetetlen előéletű”. S megszületik ennek ellen-meghatározása is: „Álhírlapírónak tekinthető az, aki magát újságírónak adja ki, hogy ebből magának anyagi vagy erkölcsi hasznot szerezzen.”⁸³

Rövid időn belül megszületik az ezzel kapcsolatos első fegyelmi szankció is, igaz nem Budapesten, hanem Kassán: gyanús ügyletei miatt a csehszlovákiai

⁸⁰ L. 24. sz. jegyzet.

⁸¹ *A revolver-újságírók névsora*. = Aradi Közlöny 1902. jan. 23. 18. sz. 5.

⁸² *A megbüntetett „újságíró”*. = Pesti Napló 1911. aug. 6. 185. sz. 5.

⁸³ *A törvényszék eldöntötte, hogy ki nevezheti magát újságírónak*. = A Mai Nap (Bp.) 1930. szept. 23. 215. sz. 7.

magyar újságírók uniója kizárja tagjai közül György Ferencet, az *Igazság* (Kassa 1931–1935) című riportlap szerkesztőjét.⁸⁴

Egy további hatásos előrelépést kell látnunk a zugsajtó visszaszorításának terén – a budapesti főkapitányság kezdeményezésében is, amely elkészítette az álhírlapírók – 70 névből álló – feketelistáját. Ennek alapján alkalmasint munkakerülés címén eljárást lehetett indítani az évente mindössze két-háromszor megjelenő nyomtatványok előállítói, illetve a velük házalók ellen.⁸⁵

A zugsajtó elleni mozgalom szépséghibája, hogy ez idő tájt az uralkodó sajtó állt annak élére. Javaslatot téve például arra, hogy a kiadók a lapok címlapján feltűnő betűkkel tüntessék fel, hány példányszámban jelentetik meg azokat.⁸⁶ Felerősítve és helyeselve továbbá azokat a miniszterelnökségről kiszivárogtatott elképzeléseket az „obszurus nyomtatványok” postai terjesztésének megvonásáról – az ilyen termékeket előállító nyomdászok megleckéztetéséről.⁸⁷ A készülő intézkedések híreit maga a sajtófőnök, dr. Antal István erősíti meg 1934-ben egy nyilvános beszédében, beígérve a politikai lapok megjelentetéséhez szükséges kauciók következetes behajtását és a lapengedélyek kiadásának szigorítását.⁸⁸ A sajtó megreformálásának gondolata széles társadalmi visszhangot kelt, s állásfoglalásra készíti Tápay-Szabó László egyetemi tanárt, a sajtótudomány nemzetközileg ismert művelőjét is. Igaz, Tápay-Szabó általunk már idézett meghatározásai – a napisajtnál jóval óvatosabban fogalmaz –, a reformot illetően pedig javaslatai egyenesen elmentések az uralkodó sajtó elképzeléseivel. „A sajtót nem fegyelmezni kell, hanem javítani” – hangzik tanulmányának kulcsmondata. Újságíró-iskola felállítását sürgeti, sajtótörténet és sajtójog oktatását az egyetemen, újságíró Akadémia felállítását, a „képesítés útján való kiválogatást” s nem utolsósorban: az újságírók szociális viszonyainak rendezését.⁸⁹

⁸⁴ *A csehszlovákiai magyar újságírók uniója a zugsajtó ellen.* = Prágai Magyar Hírlap 1932. szept. 21. 5.

⁸⁵ *Hetven álhírlapíró szerepel a rendőrség feketelistáján.* = Új Magyarország 1933. szept. 24. 32. sz. 5.

⁸⁶ *Közérdekű javaslat az ál-lapok ellen.* = Új Magyarország 1933. febr. 26. 8. sz. 4.

⁸⁷ *Az ősszel megjelenő új sajtórendelet megakadályozza az engedély nélküli zuglapok megjelenését.* = Új Magyarország 1933. aug. 13. 28. sz. 3.

⁸⁸ *Kiirtják a zugsajtót.* Az új sajtótörvénytervezet drákói rendelkezései. = Újmagyarország 1934. dec. 23. 51–52. sz. 1–2.

⁸⁹ L. 18. sz. jegyzet. – Ezúttal is szeretnénk aláhúzni Tápay-Szabó László okos és körültekintő érvelésének kivételes jelentőségét. Olyan körülmények között hangzott el, amikor mint pl. Katona Jenő, Egyed István, illetve a cikkeiket közlétező szerkesztőség a zugsajtó elleni fellépést csupán „rendészeti” kérdésnek tekintette. L. KATONA Jenő: *Zugsajtó és sajtószabadság.* = A Sajtó 1935. 10–12. sz. 1–4., EGYED István: *A zugsajtó és a jog.* = Uo. 4–6., BALASSA József: *Mi a zugsajtó?* = Uo. 6–8., valamivel árnyaltabban fogalmaz.

Az igazságügyminiszter 1937 őszén kampányt indít a sajtó „megrendszabályozását” célzó intézkedések érdekében,⁹⁰ amelynek hatásos háttéréül szolgált a Bécsben tartott nemzetközi újságíró értekezlet bizonyos állásfoglalása „a szenzációt hajszoló, hazug sajtó” ellen.⁹¹

A sajtórendészeti törvény 1938 júliusában végül megjelent. Az intézkedés drákóinak mondható: nemcsak az új lapok megindításának körülményeit szigorítja. Gyakorlatilag tabula rasát teremt s minden eddig közreadott időszaki terméket új engedélyeztetéshez köt; gyakorlatilag a kormány kezébe téve ezáltal a sajtó egészének az ügyét és ellenőrzését.

1938 májusában meghozták az első zsidótörvényt, a sajtóról hozott (4960/1938. M.E. sz. rend.) miniszterelnöki rendelettel, aminek valódi célja, a szellemi élet „megtisztításának” a jogi indoklása és alátámasztása. Tiltakozni ugyan még lehetett ellene s bizonygatni következetlenségeit.⁹² Végrehajtása azonban rögtön megtörténik, évi egyszeri megjelenésre kényszerítve például a rölapokat és röpiratokat.⁹³ S már felhangzik az intézkedés pártoló visszaigazolása is, amely örömmel nyugtázza „a destruktív mérget” terjesztő kiadványok végső eltűnését.⁹⁴

Innen már csak egy lépés a ponyva elleni hadjáratig, amelynek során már teljesen egyértelmű e füzetek betiltásának indoklása: „Ezek egyáltalán nem alkalmasak a magyar önismeret, a magyar becsület, a magyar hősiesség, tehát a magyar népi, nemzeti és faji öntudat ápolására...”⁹⁵ A hagyományos zugsajtót egy új, sajtós politika által irányított zugszemlélet váltotta fel.

Tanulmányunk befejezésében ismételten felhívjuk a figyelmet ismereteink hézagosságára, s arra, hogy módszerünk – történeti keretei ellenére – alapvetően tipológiai jellegű. A téma feldolgozatlansága miatt nem törekedhettünk minden tekintetben teljességre. Ismereteink közzétételével a téma fontosságára szerettük volna felhívni a figyelmet – s talán előkészíteni a bemutatott jelenségek majdani szélesebb és valóban teljességre törő feldolgozását.

Ha szövegünkben az egyes lapcímek után – szokástól eltérően – nem jelezük „élettartamukat”, ez azt jelenti, hogy csupán szórványszámok maradtak

⁹⁰ *A zuglapok és a röpiratok megrendszabályozása terén... intézkedésre készül a kormány.* = Új Magyarország 1937. okt. 28. BARABÁS Endre: *Lázár Andor igazságügy miniszter nyilatkozik az Új Magyarországnak a zugsajtó megrendszabályozásának eszközeiről.* = Új Magyarország 1937. okt. 29. 5.

⁹¹ *A nemzetközi újságíróértekezlet a szenzációt hajszoló, hazug sajtó ellen.* = Budapesti Hírlap 1937. okt. 9. 4.

⁹² IGNOTUS Pál: *Sajtó és zugsajtó.* = Magyar Hírlap 1938. júl. 19. 160. sz. 1.

⁹³ *A zugsajtó halála: szeptembertől csak évente jelenhetnek meg a röpiratok!* = Új Magyarország 1938. aug. 9. 30. sz. 4.

⁹⁴ MIKECZ Ödön: *A kritikán aluli röpiratok a destrukció egészen új mérget vitték a közönségbe.* = Ujság (Bp.) 1938. ápr. 22. 6. (A cikk örömmel konstatálja, hogy a közigazgatási hatóságok revíziója után a korábbi 1200 időszaki lappal szemben 1937 őszén számuk már 850-re apadt.)

⁹⁵ BODNÁR István: *Meddig használhatják még fel a ponyvairodalomra a drága rotációs papírt?* A sajtókamara is állást foglalt a ponyvairodalom ellen. = Magyarország 1941. ápr. 20. 10.

ránk, s hogy továbbá példányaik feltehetően csak levéltárakban, a korabeli ügyészégi iratok mellékleteiben vagy magángyűjteményekben lappanghatnak; megjelenésüket legtöbbször csak a korabeli újságok híryanagából tudtuk rekonstruálni.

ÉVALAKATOS

Scheinjournalisten und die Winkelpresse in Ungarn

Die Abhandlung versucht unter den ersten die Wildlinge der Winkelpresse in Ungarn in den 70-er und 80-er Jahren des vorigen Jahrhunderts zu analysieren.

Statt einer historischen Aufzählung des Fragenkreises stellt sie die Fälle der Missbrauche im Bereich der Presse vor. 1. Die Spekulation mit den Journalen (falsche Pränumerationseinladungen, Titelvarianten mit identischem Inhalt usw.) 2. Die Missbräuche mit den Mitteilungen (falsche Nachrichten, Erpressung usw.) und 3. Die verschiedenen Beispiele der Schwindelei mit Journalistennamen und -status.

Der zweite Teil der Abhandlung zeichnet zahlreiche Porträts vor uns: einige deren stellen mehrere wahre Pressenschwindler vor (Márton Ábrányi, Manó Garay), die anderen im Gegenteil machen empfindlich, dass diese Frage mehrere Widersprüche in sich verbirgt: es gibt solche, die nur Phanteasten waren, und darum begannen sie eine zweifelhafte Journalgründung (Mariska Simli), und es gibt auch solche, die noch jung in den Schatten der Winkelpresse gerieten, später wurden sie aber die ehrwürdigen Repräsentanten der Firma (Bódog Halmi, Vilmos Tarján).

Der Schluss der Abhandlung beschäftigt sich mit dem Kampf gegen die Winkelpresse, der leider in den 30-er Jahren unseres Jahrhunderts durch extremrechten Tendenzen seiner ursprünglichen Zielen beraubt wurde.